

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ «ΣΦΡΑΓΙΔΑ» ΤΟΥ ΘΕΟΓΝΙΔΟΣ

Στὴν ἀρχὴ περίπου τῶν ἐλεγείων τοῦ Θεόγνιδος παραδίδονται οἱ ἐξῆς στίχοι, ποὺ ἔχουν ὡς θέμα τὴν «σφραγίδα» σὲ σχέσι μὲ τὴν μὴ παραποίηση τοῦ ἔργου καὶ τὴν προστασία τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας τοῦ Μεγαρέως ποιητοῦ:

- 20 Κύρνε, σοφίζομένω μὲν ἐμοὶ σφρηγὶς ἐπικεῖσθω
τοῖσδ' ἔπεσιν – λήσει δ' οὐποτε κλεπτόμενα,
οὐδέ τις ἀλλάξει κάκιον τοῦσθλοῦ παρεόντος,
ᾧδε δὲ πᾶς τις ἔρεϊ' «Θεόγνιδός ἐστιν ἔπη
τοῦ Μεγαρέως»· πάντας δὲ κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστός·
ἀστοῖσιν δ' οὐπω πᾶσιν ἄδειν δύναιμι.
- 25 οὐδὲν θαυμαστὸν Πολυπαῖδη· οὐδὲ γὰρ ὁ Ζεὺς
οὔθ' ὕων πάντεσσ' ἀνδάνει οὔτ' ἀνέχων.
σοὶ δ' ἐγὼ εὖ φρονέων ὑποθήσομαι...!

Οἱ στίχοι αὐτοὶ ἔχουν πολὺ συζητηθῆ σὲ εἰδικές ἢ γενικώτερες

1. Τὸ κείμενο κατὰ τὴν ἔκδοσι τοῦ M. L. West, *Iambi et Elegi Graeci*, vol. I, Oxonii 1971, σ. 175. Ὑπ' ὀψι-λαμβάνονται ἐπίσης οἱ ἐκδόσεις: J. Carrière, *Théognis, poèmes élégiaques*, Paris 1948 (Budé, Les Belles Lettres)· Στ. Κορρέ, Ἀρχαῖοι Ἑλληνες Λυρικοί, τόμ. Α', Θεόγνις, Ἀθήναι 1949· D. C. C. Young, *Theognis*, Lipsiae 1961· B. A. v. Groningen, *Théognis, Le premier livre*, Amsterdam 1966· Α. Δ. Σκιαδᾶ, Ἀρχαῖκός Λυρισμός ('Ἑλλην. Ἀνθρῶπ., Ἑταιρεία, Σειρὰ Β', 31), Ἀθήναι 1979· Ι. -Θ. Α. Παπαδημητρίου, Ἀρχαῖοι Ἑλληνες Λυρικοί, τόμ. Α', Ἀθήναι 1979.

μελέτες στὴν σύγχρονη ἔρευνα². Πολλὲς ὁμῶς ἀπὸ τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις τῶν ἐρευνητῶν δὲν εὐσταθοῦν ἢ δὲν εἶναι ἀρκετὰ τεκμηριωμένες. Φυσικὰ δὲν λείπουν καὶ οἱ ἀσυμφωνίες, ποὺ δείχνουν τὴν διαφωνία τῶν ἐρμηνευτῶν καὶ ποὺ σὲ μερικὰ μάλιστα σημεῖα συσκοτίζουν ἀντὶ νὰ διαφωτίζουν τὰ πράγματα. Γιὰ μία λοιπόν, ὅσο γίνεται, πληρέστερη σαφήνεια καὶ ὀλικὴ θεώρησι τῶν στίχων αὐτῶν θὰ ἀφιερῶσουμε λίγες παρατηρήσεις.

Ἡ δομὴ τῶν στίχων αὐτῶν εἶναι ἡ ἑξῆς: Ὁ ποιητὴς μετὰ τὴν προσφώνησί του πρὸς τὸν Κύρνο καὶ τὴν μνεία τῆς λ. σφρηγίς (στ. 19) συνεχίζει μὲ δύο προτάσεις ἀποφατικῆς συμπλοκῆς (οὐποτε – οὐδέ) γιὰ τὴν «κλοπὴ» καὶ τὴν «ἀλλαγὴ» (στ. 20–21), μετὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες καταλήγει σὲ ἓνα συμπέρασμα (στ. 22 κέξ.), ὅπου μνημονεύει τὸ ὄνομά του, καὶ τελειώνει μὲ μία γενικὴ παρατήρησι γιὰ τὴν φήμη του (στ. 23), προσθέτοντας ἀκόμη λίγα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του κλπ. (στ. 24–26). Ἄς δοῦμε χωριστὰ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ σημεῖα αὐτά.

Ἀπὸ τὴν κλητ. προσφώνησι Κύρνε, ποὺ στὸ προκείμενο ἔργο ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ ἐδῶ καὶ ποὺ παραδίδεται καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους στίχους (μερικὲς φορὲς μὲ τὸ ὄνομα Πολυπαῖδης ἢ παῖς, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο), γνωρίζουμε τὸν ἀποδέκτη τῶν ποιημάτων αὐτῶν: Ὁ ποιητὴς, συνθέτοντας τὶς ἐλεγείες του, τὶς ἀπευθύνει σὰν παραινέσεις στὸν νεαρὸ φίλο ἢ μαθητὴ τοῦ Κύρνο. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει, ὅτι ὁ Κύρνος θὰ εἶναι καὶ ὁ μοναδικὸς γνώστης ἢ κάτοχός τους. Ἀντιθέτως πολλοὶ ἄλλοι νέοι (μαθητὲς ἢ φίλοι κλπ. τοῦ ποιητοῦ) ἢ φιλόμουσοι ἄνθρωποι θὰ τὶς γνωρίσουν ἢ καὶ θὰ τὶς ἀποκτήσουν³.

Γιὰ τὸ νόημα τῆς φράσεως: σοφίζομένῳ μὲν ἐμοὶ καὶ τὴν σχέσι της μὲ τὰ συμφραζόμενα ὑπάρχει μεγάλη ἀσυμφωνία μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν, ὅπως δείχνει ἡ διαφορετικὴ κάθε φορὰ ἐρμηνεία της, π.χ.: «Κύρνε, εἰς ταῦτα τὰ ποιήματα ἃς ἐπὶκειται, ἃς φαίνεται ἡ σφραγὶς μου σοφὰ σκεπτομένου, σοφίαν ἐπιδιώκοντος» (Κορρές), «σὲ μένα ποὺ διατυπώνω τὶς σκέψεις μου σὲ στίχους» (Σκιαδᾶς), «quand je fais ces vers» (v. Groningen) κλπ.⁴.

2. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία στὶς πρόσφατες ἐκδόσεις τῶν: Σκιαδᾶ, δ.π., σ. 220 κέξ. (καὶ σ. 224 κέξ. μὲ ἐρμηνεία τῶν στίχων αὐτῶν), καὶ Παπαδημητρίου, δ.π., σ. 206 κέξ., 210.

3. Πβ. π.χ. στ. 22: πᾶς τις ἐρεῖ· «Θεόγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (περισσότερα βλ. κατωτ., σ. 120 κέξ.).

4. Ἄλλες ἐπὶ πλέον ἐρμηνεῖες βλ. στὸν v. Groningen, δ.π., σ. 18 κέξ. (μὲ σχετικὴ συζήτησί τους ἀπὸ τὸν ἴδιο). Διαφωνία ἐπικρατεῖ ἐπίσης στὸ ἂν τὸ ἐμοὶ μὲν ἔχη ὡς ἀντίστοιχό του τὸ ἀστοῖσιν δ' (στ. 24, ἔτσι π.χ. ὁ D. A. Campbell, Greek Lyric Poetry, London/New York 1967, σ. 350) ἢ τὸ σοὶ δ' ἐγὼ (στ. 27, ἔτσι π.χ. ὁ v. Groningen). Τὸ τελευταῖο φαίνεται πιθανώτερο (βλ. κατωτ. σ. 122, ὑπόσημ. 22).

Ἡ πρώτη ἐρμηνεία στηρίζεται σὲ διόρθωσι τῆς παραδόσεως (*μοι ἐμὴ* ἀντὶ τοῦ παραδιδομένου *μὲν ἐμοί*). Ὅπως ὁμως παρατηρεῖ — καὶ ὀρθῶς — ὁ Σκιαδάς, «ὁ στ. 19 ἔχει παραδοθῇ ἄριστα καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἐπεμβάσεων». Ἐπειτα στὸν ἴδιο τὸν Θεόγνι ἀπαντᾷ βέβαια τὸ ρ. *ἐπικείμε* ἐπίσης μὲ δύο δοτικές, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ πρώτη (προσωπ.) ἀποδίδεται ὁμοίως μὲ γενική (κτητ.)⁵, καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς μὲ τὸ χωρίο αὐτὸ ὡς παράλληλο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐρμηνεία αὐτή. Ἀλλὰ ἡ χρῆσι τοῦ παραδιδομένου μὴ ἐγκλιτ. τύπου *ἐμοί* (καὶ ὄχι τοῦ ἐγκλιτ. *μοι*, τὸ ὁποῖο χωρεῖ ἐπίσης στὸ μέτρο τοῦ στίχου!) μαζὶ μὲ τὴν ἀμέσως ἐπομένη φράσι: *σφρηγὶς ἐπικείσθω τοῖσδ' ἔπεσιν* σημαίνει, ὅτι ὁ Θεόγνις θέλει μὲ τὸ *ἐμοί* νὰ τονίσῃ ἰδιαίτερα τὸ πρόσωπό του ἀκριβῶς ὡς ποιητής⁶, ποὺ κατὰ τὰ συμφραζόμενα μὲ τὴν τοποθέτησι «σφραγίδας» στοὺς στίχους τοῦ ἐνδιαφέρεται νὰ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ πιθανὴ «κλοπὴ» κλπ., προστατεύοντας ἔτσι αὐτὸ τοῦτο τὸ πρόσωπό του (τὸ ὄνομά του, τὴν φήμη του). Μὲ τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνεία ἀντιθέτως ἐξαίρεται περισσότερο ἡ φράσι: *τοῖσδ' ἔπεσιν* («εἰς ταῦτα τὰ ποιήματα...»), καὶ ὄχι τὸ *ἐμοί*, ποὺ ἡ χρῆσι ἀκριβῶς αὐτοῦ (καὶ ὄχι τοῦ *μοι*) ἐδῶ, ὅπως εἶπαμε, δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυχαία. Γι' αὐτὸ μὲ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν ἀποδίδεται ὀρθῶς τὸ χωρίο.

Μὲ τὴν δεύτερη ἐρμηνεία σὲ συσχετισμὸ μὲ τὴν ἀπόδοσι καὶ τῆς φράσεως: *σφρηγὶς ἐπικείσθω* («ἃς ἐπικείται σφραγὶς σὲ μένα ποῦ...») συσκοτίζεται τὸ νόημα τοῦ χωρίου, γιατί δὲν διαφαίνεται καθαρά, ἂν μὲ τὸ «σὲ μένα» ἐννοῇ ὁ ἐρμηνευτὴς «δηλ. σὲ αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς στίχους μου» ἢ «σὲ μένα τὸν ἴδιο», ὅπως τοῦτο (τὸ τελευταῖο) φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν σχετικὴ ἄλλη παρατήρησί του: *σοφίζομένω... ἐμοί: ἀναφ. στὸ ρ. ἐπικείσθω*, ἐνῶ ἀντιθέτως γιὰ τὴν δοτ. *τοῖσδ' ἔπεσιν* δὲν λέγεται τίποτα. Ἐτσι μία τέτοια ἐρμηνεία τῆς φράσεως αὐτῆς δυσχεραίνει τὴν μετάφρασι τοῦ ὅλου χωρίου μὲ κίνδυνο παρερμηνείας του, γιατί ἔχει κανεὶς τὴν ἐντύπωσι, ὅτι ἡ «σφραγίδα» θὰ κεῖται πάνω στὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ καὶ ὄχι πάνω στοὺς στίχους του, ἢ — τὸ λιγώτερο — εἶναι ἐλλιπὴς καὶ ἀσαφής⁷.

Τί σημαίνει λοιπὸν ἡ φράσι αὐτή; Τοῦτο θὰ διευκρινισθῇ ἴσως μετὰ ἀπὸ τὴν ἐξέτασι καὶ τῆς λ. *σφρηγὶς*.

Ὅπως εἶδαμε, ὁ ποιητὴς ἀπευθύνει τίς ἐλεγείες του ὡς ὑποθήκες στὸν νεαρὸ Κύρνο, συνομιλώντας ἔτσι νοερῶς μαζὶ του κατὰ τὴν ὥρα τῆς

5. Πβ. στ. 421: πολλοῖς ἀνθρώπων γλώσση θύραι οὐκ ἐπικεῖνται // ἀρμόδια... = «στὴν γλώσσα πολλῶν (ἐκ τῶν) ἀνθρώπων δὲν ὑπάρχουν θύρες κατάλληλες...».

6. Πβ. καὶ ν. Groningen, δ.κ., σ. 19.

7. Ἡ ἄλλη τέλος ἐρμηνεία ἀποτελεῖ ἐλεύθερη ἀπόδοσι τοῦ χωρίου καὶ δὲν διακρίνεται σὲ αὐτὴ ἡ συντακτικὴ σχέσι τῶν ἐπὶ μέρους λέξεων, μὲ μόνη ἐξαίρεσι τὴν μτχ. *σοφίζομένω*, ποὺ ἀποδίδεται ὡς χρονική. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορούμε νὰ τὴν συζητήσουμε.

συνθέσεώς τους, ὅπως π.χ. ἓνας ἀποστολεὺς μὲ τὸν παραλήπτη τῶν γραπτῶν του. Πρὶν δὲ προχωρήσῃ στὶς ὑποθήκες τοῦ αὐτῆς (μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπὶ κλήσι τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, τῶν Μουσῶν καὶ Χαρίτων), αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ τὶς προστατεύσῃ ἀπὸ τὴν «κλοπὴ» κλπ., γιατί πιστεύει, ὅτι εἶναι καὶ αὐτὲς ἀπὸ τὰ πράγματα ἐκεῖνα, ποὺ μποροῦν νὰ κλαποῦν, ἢ κατὰ τὸν West: «it is the sort people will want to steal»⁸. Ὡς μέσο μιᾶς τέτοιας προστασίας (ἀσφαλείας) ἐπιλέγει τὴν «σφραγίδα» (σφρηγὶς ἐπικείσθω τοῖσδ' ἐπεσιν...)⁹, ποὺ χωρὶς ἀμφιβολία ἐννοεῖ μὲ αὐτὴν τὸ ἴδιο τὸ ὄνομά του (στ. 22 κέξ.), ὅπως δέχονται τελευταῖα ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐρευνητές¹⁰, ἢ γενικώτερα ὅλο αὐτὸ τὸ χωρίο (στ. 19–26), στὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς κάνει λόγο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του¹¹. Τοῦτο προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ (στ. 22 κέξ.): ὡδε δὲ πᾶς τις ἐρεῖ· «Θεόγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως»: «Θὰ εἰπῇ (λέγῃ) δηλ. πᾶς τις» αὐτό, ἐὰν τὸ γνωρίζῃ — καὶ θὰ τὸ γνωρίζῃ, ἐὰν ἔχῃ ἰδεῖ ἢ ἀκούσῃ ἢ διαβάσῃ στὴν θέσι αὐτὴ «τῶν ἐπῶν αὐτῶν ἐδῶ» αὐτὸ τοῦτο τὸ ὄνομα κλπ. τοῦ ποιητοῦ (=τὴν «σφραγίδα» του).

Ἡ πρόθεσι λοιπὸν τοῦ ποιητοῦ σὲ αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς στίχους τοῦ εἶναι σαφής: ἡ «σφράγισι» τοῦ ἔργου τοῦ μὲ τὸ ὄνομά του κλπ., γιατί πιστεύει, ὅτι ἔτσι θὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὶς ὑποθήκες τοῦ αὐτῆς, ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν, τὴν ὁποιαδήποτε παραποίησησίν τους («κλοπὴ» ἢ «ἀλλαγὴ») καὶ θὰ τὶς διασφαλίσῃ πρὸς χάριν τοῦ ἢ, ὀρθότερα, πρὸς χάριν τῆς φήμης τοῦ ὡς

8. M. L. West, *Studies in Greek Elegy and Iambus* (Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte, Bd. 14), Berlin/New York 1974, σ. 149 (=West, *Studies*, ἔτσι θὰ παραπέμπουμε ἐδῶ κατωτέρω γιὰ διάκρισι ἀπὸ τὴν ἐκδοσί του).

9. Πβ. π.χ. Σκιαδᾶ (δ.π., σ. 225), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ: «Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αὐτὸ ἦταν ἡ μοναδικὴ δυνατότητα προστασίας τῆς ἑνυσματικῆς ἰδιοκτησίας».

10. Πβ. π.χ. v. Groningen, δ.π., σ. 19 (ἐκεῖ καὶ ἀντίθετες ἀπόψεις)· Σκιαδᾶ, δ.π., σ. 225· A. Lesky, *Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑλλην. Λογοτεχνίας* (μετάφρ. Ἀ. Τσοπανάκη), Θεσσαλονίκη 1964, σ. 257.

11. Πβ. Πολυδεύκη (Ὀνομ. IV,66): *μέρη δὲ τοῦ κιθαριῶδικοῦ νόμου, Τερπάνδρου καταναίμαντος, ἀρχά, μεταρχά, κατατροπά, μετακατατροπά, ὁμφαλός, σφραγίς, ἐπίλογος* (=7 μέρη μὲ 60 τὴν «σφραγίδα»). Τί περιελάμβανε κάθε ἓνα μέρος ἀπὸ αὐτά, βλ. π.χ. Lesky, δ.π., σ. 201 καὶ 586, ὁ ὁποῖος εἰδικώτερα γιὰ τὴν «σφραγίδα» παρατηρεῖ (σ. 201), ὅτι ἦταν στὸν Νόμο αὐτὸν «τὸ μέρος, στὸ ὁποῖο ὁ ἀοιδὸς ἔδινε στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἐλευθερίαν νὰ μιλήσῃ γιὰ τὶς προσωπικὲς του ἐπιθυμίες» ἢ (σ. 257) ὅτι αὐτὴ «χαρακτηρίζει ἐκεῖνο τὸ τμήμα, στὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς μιλά γιὰ τὸν ἑαυτὸ του» καὶ ὅτι τοῦ Θεόγνιδος «ἡ σφραγίδα βρίσκεται στοὺς στίχους 19–26». Ὁμοίως γιὰ τὴν «σφραγίδα» τοῦ Θεόγνιδος ὁ H. Thesleff, *Some Remarks on Literary Sphragis in Greek Poetry*, *Eranos* 47 (1949), σ. 124 (στὴν μελέτη αὐτὴ περισσώτερα γιὰ τὴν «σφραγίδα» γενικά). Πβ. ἐπίσης Σκιαδᾶ, δ.π., σ. 225 (γιὰ τὴν χρῆσι τῆς «σφραγίδας» ἀπὸ τοὺς διαφόρους ποιητὲς καὶ συγγραφεῖς, καθὼς καὶ γιὰ τὴν θέσι τῆς στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος κλπ. τοῦ κάθε ἔργου, μὲ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία), καὶ v. Groningen, δ.π., σ. 19 446 κέξ.

ποιητοῦ, ὁπότε (κατὰ τὸ κείμενο): ὥδε δὲ πᾶς τις ἐρεῖ· «Θεὺγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως», πράγμα ποὺ σὲ τελευταία ἀνάλυσι σημαίνει, ὅτι θὰ διαπρέπη ἀκριβῶς ὡς ποιητῆς πάντοτε στοὺς διαφόρους ποιητικοὺς καὶ γενικώτερα πνευματικοὺς κύκλους (καὶ φυσικὰ ὄχι μόνο στὰ Μέγαρα)¹².

Σύμφωνα μὲ αὐτὰ ἐρμηνεύουμε τὴν δοτ. ἐμοὶ ὡς χαριστική («πρὸς χάριν, πρὸς ὄφελος, γιὰ τὸ καλὸ μὲν ἐμοῦ ποῦ σοφ.», «γιὰ μένα μὲν ποῦ σοφ.») καὶ τὸ ἐπικείσθω κατὰ τμῆσι: σφρηγὶς κείσθω ἐπὶ τοῖσδ' ἔπεσιν. Τέλος τὸ ρ. σοφίζομαι σημαίνει «κάνω ἔργο ποιητοῦ, γράφω στίχους, ποιήματα», ὅπως δέχονται καὶ οἱ πλείστοι ἐρευνητές¹³, ὁ δὲ ἐνεστώς του δείχνει, ὅτι αὐτὸ γίνεται «τώρα»¹⁴.

Στὴν συνέχεια, ἐπειδὴ οἱ δύο ἀποφατικὲς προτάσεις (στ. 20-21) καταλήγουν, ὅπως εἶδαμε (άνωτ., σ. 117), σὲ ἓνα συμπέρασμα (στ. 22 κέξ.), ἐπιβάλλεται ἐδῶ νὰ ἀρχίσουμε ἀντίστροφα καὶ νὰ δοῦμε προηγουμένως ἀναλυτικὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ συμπέρασμα κλπ. (δηλ. τοὺς δύο ἐπομένους στίχους: 22-23), πράγμα ποὺ θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἔπειτα ἀρκετὰ στὴν κατανόησι καὶ ἐρμηνεία τῶν δύο ἀποφατικῶν προτάσεων (στ. 20-21), γιατί ἔτσι θὰ ξέρουμε πλέον, τί πρέπει νὰ σημαίνουν οἱ δύο αὐτὲς προτάσεις, ὥστε νὰ ὀδηγοῦν ἐννοιολογικὰ κατ' εὐθείαν στὸ συμπέρασμα αὐτό, ἢ ποίαν ἀκριβῶς σημασία τους προϋποθέτει τοῦτο.

: Μὲ τὸ πᾶς τις ἐρεῖ... τοῦ Μεγαρέως ἐννοεῖ ὁ ποιητῆς, ὅτι πᾶς τις (=πάντες!) θὰ γνωρίζῃ (ἢ καὶ θὰ ἀποκτήσῃ) αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη του, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο στὰ Μέγαρα, ἀλλὰ καὶ ἄλλοῦ¹⁵, ὅπως δείχνει σαφῶς ἡ παράθεσι: τοῦ Μεγαρέως (φράσι ποὺ χρησιμοποιεῖται κυρίως ἀπὸ μὴ Μεγαρεῖς). Ἀσχέτως, ὅμως, ἂν αὐτὸ εἶναι ὑπερβολὴ καὶ ἂν ὁ ποιητῆς ἐδῶ ἐκφράζῃ κάποια ἰδιαίτερη ὑπεροψία γιὰ τὸν ἑαυτό του (γιὰ τὴν ποιητικὴ του ἀξία ἢ φήμη)¹⁶, ὅπως δείχνουν καὶ οἱ φράσεις του: τοῦσθλοῦ παρεόντος (ὅτι δηλ. τὸ δικό του, ὅποιοδῆποτε καὶ ἂν εἶναι αὐτό¹⁷, εἶναι ἐσθλόν, σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὸ κάκιον κάποιου ἄλλου ποιητοῦ) καὶ πάντας δὲ

12. Περισσότερα γι' αὐτὸ βλ. κατωτ., ὑποσημ. 15 καὶ 19.

13. Πβ. π.χ. v. Groningen (βλ. άνωτ., σ. 117) καὶ Σκιαδᾶ, ὁ.π., σ. 225.

14. Τὸ νόημα τοῦ χωρίου: «Κύρνε, γιὰ μένα μὲν, ποῦ (τώρα) 'ποῖω', ποῦ κάνω ἔργο ποιητοῦ (ποῦ γράφω τὰ ποιήματα αὐτά), ἂς κεῖται πάνω σὲ αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη ἢ σφραγίδα (=τὸ ὄνομά μου κλπ)».

15. Πβ. π.χ. West, Studies, σ. 149: «σοφίζομένω — ὀνομαστός, is to say 'my poetry, at least, is a general success, in Megara and everywhere else'».

16. Πβ. καὶ R. Flacelière, Ἱστορία τῆς Ἀρχ. Ἑλλην. Λογοτεχνίας (μετάφρ. Γ. Δ. Βανδῶρου καὶ Ἐ. Κάζου-Βανδῶρου), Ἀθῆναι 1974, σ. 169, ὅπου παραπέμπει σὲ σχετικὸ χωρίο τοῦ Πλουτάρχου, ὁ ὁποῖος «θεωροῦσε τὸν Θεόγνη στιχοπλόκο, ...σάν ἓναν ἄνθρωπο ποὺ θεωρεῖ πολὺ σπουδαῖο τὸν ἑαυτό του...».

17. Γι' αὐτὸ βλ. κατωτ., σ. 124 κέξ.

κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστός («σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους»!)¹⁸, ὁ ἴδιος ἔτσι πιστεύει (ὅτι δηλ.: *pās tis érēi*: «Θεύγνιδος... τοῦ Μεγαρέως») ἢ ἔχει αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πεποίθησι.

Ὅτι δὲ τίς ὑποθήκες αὐτὲς τοῦ ποιητοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παραλήπτη τοὺς Κύρνο, θὰ τίς γνώριζαν (ἢ καὶ θὰ τίς ἀποκτοῦσαν) καὶ πολλοὶ ἄλλοι, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία: Ὅπως εἶναι γνωστό, τίς ἐλεγείες (κυρίως τίς συμποτικὲς) τίς τραγουδοῦσαν στὰ διάφορα συμπόσια, ὅπου μετεῖχαν πολλοὶ συμποσιαστὲς (μαθητὲς ἢ φίλοι ἢ ὁμότεχνοι κλπ.), καὶ εἰδικώτερα τίς ἐλεγείες αὐτὲς τοῦ Θεόγνιδος τίς τραγουδοῦσαν, κατὰ τὸν Flacelière (δ.π., σ. 167), «στὰ συμπόσια τῶν ἑταιρειῶν», δηλ. τῶν ἀριστοκρατικῶν λεσχῶν»¹⁹. Ἐπομένως τὸ *pās tis* σημαίνει ὀρθότερα καὶ συγκεκριμένα: «Ὁ Κύρνος καὶ πάντες οἱ ἄλλοι — στὰ Μέγαρα καὶ ὅπουδῆποτε ἄλλου — γνῶστες ἢ κάτοχοι αὐτῶν ἐδῶ τῶν ἐπῶν τοῦ Θεόγνιδος» (ἐνν. στὸ ἐγγὺς καὶ ἀπώτερο μέλλον).

Ἐπειτα τὸ χωρίο: «Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (sic) σημαίνει χωρὶς ἀμφιβολία: «...τοῦ Θεόγνιδος εἶναι (αὐτὰ ἐδῶ τὰ) ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (καὶ ὄχι δηλ. κανενὸς ἄλλου ποιητοῦ!).

Ὁλόκληρη δὲ ἡ φράσι: *ὥδε δέ — Μεγαρέως* εἶναι, ὅπως εἶπαμε (άνωτ., σ. 117) καὶ ὅπως δείχνει τὸ *ὥδε δέ*, ἡ κατάληξι (τὸ συμπέρασμα) ὅλων τῶν προηγουμένων ἐπὶ μέρους φράσεων καὶ σημαίνει ἀκριβῶς τὴν πίστι ἢ πεποίθησι τοῦ ποιητοῦ. Ἐπομένως, γιὰ τὴν ὀρθὴ κατανόησι καὶ ἑρμηνεία τῶν ἐξεταζομένων στίχων, πρέπει ὅλα αὐτὰ τὰ συμφραζόμενα νὰ ὀδηγοῦν ἐννοιολογικὰ στὴν φράσι αὐτὴ ἢ, ἀντιστρόφως, τὸ συμπέρασμα

18. Πβ. ἀκόμη τοὺς τελευταίους στίχους τῆς «σφραγίδας» του, 24-26: *δοτοῖσιν — οὐτ' ἀνέχων*, ὅπου «συγκρίνει» κατὰ κάποιον τρόπο τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν Δία.

19. Πβ. ἐπίσης Lesky (δ.π., σ. 254), ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ, ὅτι οἱ ἐλεγείες τοῦ Θεόγνιδος «εἶναι μιὰ ποίηση ποὺ εἶχε τὴν θέση τῆς στὸ ἀνδρικό γλέντι, στὸ συμπόσιο». Γ. Μιστριώτου, Μεγάλῃ Ἑλλην. Γραμματολογία, Ἀθῆναι 1897, τόμ. 1, σ. 224 (ὅπου ἐξηγεῖται, γιὰ τί οἱ ἐλεγείες τοῦ Θεόγνιδος «ἦδοντο καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις») καὶ σ. 225: «Κατὰ τοὺς κόμους λοιπὸν τῶν συμποσίων μετ' αὐλοῦ ἦδοντο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας αἱ ἐλεγείαι τοῦ Θεόγνιδος, ὡς αὐτὸς ὁ ποιητὴς προησθάνετο...». Ἰ. Συκουτρῆ, Πλάτωνος Συμπόσιον (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀριθ. 1), Ἀθῆναι 1937, σ. 35 κέξ., ὁ ὁποῖος ἀναλύει τὴν μέσω τοῦ συμποσίου γνωστοποίησι καὶ κυκλοφορία τῶν ποιημάτων γενικῶς, μὲ ἰδιαίτερη μάλιστα ἀναφορὰ «εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ποιημάτων τοῦ Θεόγνιδος», καθὼς καὶ (σσ. 37-38) μὲ παραπομπὴ σὲ στίχους τοῦ ποιητοῦ, σχετικoὺς μὲ τὰ ἀρχαῖα συμπόσια καὶ τὰ «ἀρκετὰ διδάγματα», ποὺ «φεύγων κανεῖς συναπεκόμιζε» ἀπὸ αὐτά. — Ἄλλωστε κυκλοφορία κειμένου σὲ μορφή βιβλίου δὲν μαρτυρεῖται πρὶν ἀπὸ τὸν 5ον π.Χ. αἰ. κατὰ τὸν R. Pfeiffer, Ἱστορία τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας (μετάφρ. Κέντρου ἐκδ. ἔργων Ἑλλήνων συγγραφέων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι 1972, σ. 19, ὁ ὁποῖος μάλιστα παρατηρεῖ ἐπὶ πλέον (σ. 29): «Δὲν ὑπάρχει μέχρι τοῦδε μαρτυρία περὶ παραγωγῆς βιβλίων εἰς μεγάλην κλίμακα, περὶ κυκλοφορίας ἀντιγράφων ἢ περὶ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ κατὰ τὸν λυρικὸν αἰῶνα».

αὐτὸ πρέπει νὰ δικαιολογῇται λογικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς προηγούμενες φράσεις:

Τέλος μὲ τὴν παρατήρησίν του: πάντας δὲ κατ' ἀνθρώπους ὀνομαστός (sc. εἰμί, καὶ ὅχι ἐστὶ ἢ ἔσται ἢ ἔσομαι ἢ ὦν)²⁰ θέλει ὁ ποιητὴς ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ δικαιολογήσῃ ἢ ἐπιβεβαιώσῃ τὰ ἀμέσως προηγούμενα (λήσει δ' οὐποτε... οὐδέ τις ἀλλάξει... ὧδε δὲ πᾶς τις ἔρεϊ... Μεγαρέως, καὶ κυρίως τὸ τελευταῖο: πᾶς τις...)²¹, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ συνδέσῃ ἐννοιολογικὰ τὴν πίκρα ἢ τὸ παράπονό του, ποὺ ἐκφράζει στὸν ἀμέσως ἐπόμενο στίχο (24: ἀστοῖσιν δ' οὐπω πᾶσιν ἀδεῖν δύναμαι)²². Ἔτσι ἡ παρατήρησι αὕτη ἀποτελεῖ ἐδῶ

20. Ἐδῶ συμφωνοῦμε π.χ. μὲ τὸν West, ποὺ θέτει ἄνω στιγμὴ καὶ κλείνει τὰ εἰσαγωγικά μετὰ ἀπὸ τὴν λ. Μεγαρέως καὶ ποὺ ἔτσι δέχεται, ὅτι ἐδῶ τελειώνουν τὰ ὅσα πᾶς τις ἔρεϊ. Ἀντιθέτως ὁ v. Groningen π.χ. θέτει κόμμα μετὰ ἀπὸ τὴν λ. Μεγαρέως καὶ κλείνει τὰ εἰσαγωγικά μετὰ ἀπὸ τὴν λ. ὀνομαστός, ἐπεκτείνοντας ἔτσι μέχρι ἐδῶ τὰ ὅσα πᾶς τις ἔρεϊ (ὁμοίως ὁ Carrière, ὁ Young κ.ά.). Ἀλλὰ στὴν περίπτωσι αὕτη θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῇ κανεὶς τὴν γεν. ὀνομαστοῦ (ἔτσι π.χ. ὁ Korres), γιατί, ἂν θὰ ἔλεγε καὶ τὴν φράσι αὕτη ὁ πᾶς τις, μᾶλλον δὲν θὰ ἀλλάζε πτώσι, ἀλλὰ θὰ συνέχιζε (μετὰ ἀπὸ τὴν γεν. Μεγαρέως) καὶ στὴν φράσι αὕτη ὁμοίως μὲ γενικὴ (ὀνομαστοῦ ὡς παράθεσι στὴν λ. Μεγαρέως), τὴν ὁποία ὁμοίως γενικὴ ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐκδότες ἢ ἐρευνητὲς (καθὼς καὶ οἱ v. Groningen, Carrière, Young κ.ά.) δὲν τὴν δέχονται, καὶ γιὰ ἄλλους λόγους καὶ κυρίως ἐπειδὴ παραδίδεται σὲ μεταγενέστερα χειρόγραφα. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο ἀποκλείεται ὡς ἐννοούμενο ρῆμα τὸ ἐστὶ (μετὰ ἀπὸ τὸ ὀνομαστός) ἢ πολὺ περισσότερο ὁ μέλλων ἔσται (γιὰ τὸν ὁποῖο βλ. ἐπὶ πλεον κατωτέρω τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἔσομαι). Μὲ βάσι λοιπὸν τὴν παραδιδομένην στὰ ἐγκυρότερα χειρόγραφα ὀνομ. ὀνομαστός (ἐνῶ προηγεῖται γεν. Μεγαρέως) πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι ἡ φράσι αὕτη εἶναι πλήρης (αὐτοτελὴς) πρότασι καὶ ὅτι αὐτά, τὰ ὁποῖα πᾶς τις ἔρεϊ, τελειώνουν μὲ τὴν λ. Μεγαρέως, ὅπως δέχεται π.χ. ὁ West. Στὴν πρότασι δὲ αὕτη δὲν φαίνεται ὀρθὸ τὸ ἔσομαι (ὡς ἐννοούμενο ρῆμα), διότι ὁ ποιητὴς μὲ τὴν προηγουμένη φράσι του: τοῦσθλοῦ παρεόντος πιστεύει στὴν ἀνωτερότητά του, ποὺ ἤδη τὴν ἔχει (εἶχε) καὶ ὅχι ποὺ πρόκειται (ἢ ἐπρόκειτο) νὰ τὴν ἀποκτήσῃ (βλ. καὶ ἄνωτ., σ. 120-1 μὲ ὑποσημ. 15 16 18). Μεταξὺ δὲ τοῦ ὦν (ὡς ὀνομ. ἀπολ.) καὶ τοῦ εἰμί, ἐπειδὴ τὸ ὦν ἀποκλείεται (γιατί ὡς ὀνοματ. τύπος ρήματος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ρῆμα προτάσεως εἴτε κυρίας, ὅπως ἐδῶ, εἴτε δευτερεύουσας), θεωροῦμε ὀρθότερο τὸ εἰμί, γιατί μὲ αὐτὸ γίνεται μεταξὺ ἄλλων καὶ πιὸ ὁμαλὴ ἢ μετὰ βασι τοῦ ποιητοῦ στὸ δύναμαι τοῦ ἀμέσως ἐπομένου στίχου (βλ. καὶ τὶς δύο ἐπόμε. ὑποσημ.). Πβ. καὶ West, Studies, σ. 149 κέξ.

21. «οὐδέποτε θά..., οὔτε θά..., ἔτσι δὲ πᾶς τις (=πάντες) θά εἴπῃ (θά λέγῃ)...» (εἶμαι) δὲ κατὰ (εἰς) πάντας τοὺς ἀνθρώπους ὀνομαστός», δηλ. μὲ ξέρουν οἱ πάντες, εἶμαι διάσημος ποιητὴς (ἐννοεῖται: στὰ Μέγαρα καὶ ὅπουδήποτε ἄλλοῦ).

22. «(εἶμαι) δὲ εἰς πάντας... ὀνομαστός. Εἰς τοὺς ἀστούς (=τοὺς συμπολίτας μου Μεγαρεῖς) ὁμοίως (δ') δὲν μπορῶ ἀκόμη νὰ γίνω ἀρεστός σὲ ὅλους (νὰ τοὺς εὐχαριστήσω ὅλους)...». Μὲ ἄλλες λέξεις, στοὺς ἀστούς αὐτοὺς (μὲ τοὺς ὁποῖους ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς εἰδικώτερα τοὺς δημοκρατικοὺς συμπολίτας του) κατ' ἐξαίρεσι δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀρεστός (δηλ. δὲν εἶναι γι' αὐτοὺς ὀνομαστός), γιατί ὡς ἀριστοκρατικὸς ἀγωνιζόταν ἐναντίον τους (περισσότερα γι' αὐτὸ βλ. κατωτ., σ. 127, ὑποσημ. 38). Ἔτσι ἡ φράσι: ἀστοῖσιν δ'... (στ. 24), συνδεομένη ἄμεσα μὲ τὴν προηγουμένη (στ. 23): πάντας... ἀνθρώπους ὀνομαστός ὡς μοναδικὴ ἐξαίρεσι ἀπὸ τοῦ πάντας ἢ ὡς ἀντίθεσι πρὸς αὐτοὺς, ἀποκλείεται νὰ εἶναι τὸ ἀντίστοιχο τῆς φράσεως: σοφισμένῳ μὲν ἐμοὶ (στ. 19), ὅπως δέχεται ὁ Campbell (βλ. ἄνωτ., σ. 117 ὑποσημ. 4) καὶ φαίνεται νὰ συμφωνῇ μὲ αὐτὸν καὶ ὁ West (Studies, σ. 149). Γι' αὐτὸ

μεταξὺ ἄλλων τὸν συνδετικὸ κρίκο, ποὺ συνδέει ἐννοιολογικὰ τὰ προηγούμενα μὲ τὰ ἐπόμενα, ἀλλὰ συγχρόνως λειτουργεῖ καὶ ὡς «γέφυρα» τυπικὰ (ὄνομαστός, sc. εἰμι — οὕτω... δύναμαι) γιὰ τὴν ὁμαλὴ μετὰ βασι ἀπὸ τὰ πρὸ αὐτῆς στὰ μετὰ ἀπὸ αὐτή²³.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐρμηνεῖα τῶν στίχων αὐτῶν (22-23) προχωροῦμε στὴν ἐξέτασι τῶν δύο ἀποφατικῶν προτάσεων (στ. 20-21), ποὺ ἀφοροῦν στὴν «κλοπὴ» καὶ τὴν «ἀλλαγὴ»: Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι ὁ ποιητὴς θεωροῦσε πιθανὴ καὶ τὴν «κλοπὴ» καὶ τὴν «ἀλλαγὴ», γιὰτὶ διαφορετικὰ δὲν θὰ τὶς ἀνέφερε, οὔτε καὶ θὰ αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη νὰ θέσῃ τὴν «σφραγίδα» του. Ἐπομένως γιὰ τὴν ὀρθὴ ἐρμηνεῖα τῶν δύο αὐτῶν προτάσεων πρέπει καὶ σὲ θετικὴ καὶ σὲ ἀρνητικὴ περίπτωσι (δηλ. «κλοπῆς» ἢ «μὴ κλοπῆς» καὶ «ἀλλαγῆς» ἢ «μὴ ἀλλαγῆς») ὅπωςδὴποτε: α) νὰ φαίνεται ὁ ρόλος τῆς «σφραγίδας» καὶ β) νὰ δικαιολογῆται αὐτὸ τοῦτο τὸ συμπέρασμα (ἢ πίστι ἢ πεποίθησι) τοῦ ποιητοῦ: ὥδε δὲ ...Μεγαρέως = «...τοῦ Θεόγνιδος εἶναι (αὐτὰ ἐδῶ τὰ) ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (καὶ ὅχι κανενὸς ἄλλου ποιητοῦ!). Ἄς δοῦμε τώρα μὲ βάσι ὅλα αὐτὰ κάθε μία ἀπὸ τὶς προτάσεις αὐτές:

Τὸ ρ. λανθάνω (λήσει, sc. τάδε τὰ ἔπη) + μετοχὴ (κλεπτόμενα, sc. τάδε τὰ ἔπη) τὸ ἀποδίδουμε κατὰ τὴν συνήθη χρῆσι του μὲ ἐπιρρηματικὴ σημασία καὶ τὴν μετοχὴ μὲ ρῆμα (γιατὶ ὁ μέλλων λήσει μᾶς ἐπιτρέπει μὲν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ἐρμηνεύσουμε τὴν συνημμ. μετοχὴ ὡς ὑποθετικὴ: «ἂν κλαποῦν»)²⁴. Μὲ τὴν «κλοπὴ» ἐννοεῖ προφανῶς ὁ ποιητὴς, ὅτι τὰ ἔπη του αὐτὰ θὰμποροῦσε κάποιος νὰ τὰ κλέψῃ, νὰ τὰ οἰκαιοποιηθῇ, θέτοντας πάνω σὲ αὐτὰ τὸ δικό του ὄνομα²⁵. Κάτι τέτοιο ὅμως θὰ γινόταν ἀντιληπτὸ

ὀρθὴ φαίνεται ἡ ἀποψι π.χ. τοῦ v. Groningen, ποὺ θεωρεῖ ὡς ἀντίστοιχο τοῦ μὲν ἐμοὶ (στ. 19) τὸ σοὶ δ' ἐγὼ (στ. 27): «γιὰ μένα μὲν» ἢ «πρὸς χάριν ἢ ὄφελος ἐμοῦ ποὺ σοφίζομαι (=ποὺ κάνω ἔργο ποιητοῦ, ποὺ εἶμαι ποιητὴς, ἄρα ὄριμος καὶ ἐμπειρος) ἢ πρὸς χάριν τῆς φήμης ἢ ἀξίας μου ὡς ποιητοῦ ὃς κεῖται ἡ σφρ. (θὰ θέσω τὴν σφρ.)...» — «γιὰ σένα δὲ» (ἢ «πρὸς χάριν ἢ ὄφελός σου, τοῦ παιδός, τοῦ ἀνώριμου) ἐγὼ, καλὰ σκεπτόμενος, Κύρνε, θὰ σοῦ δώσω τέτοιες ἀκριβῶς συμβουλές, ποὺ ἔμαθα ὁ ἴδιος (ὡς εὐγενής, ἀριστοκρατικὸς) ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς (=τοὺς εὐγενεῖς, τοὺς ἀριστοκρατικοὺς), ὅταν ἦμουν ἀκόμα παιδί...». Πβ. καὶ F. Jacoby, Theognis (Wege der Forschung, Bd. 129, Die griechische Elegie, Darmstadt 1972, 327-346), σ. 331, ποὺ σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοσι τῶν ἀντιστοιχῶν φράσεων (μὲ τὰ μὲν — δὲ) σημειώνει: «mich will ich berühmt machen, Dich belehren».

23. Σχετικὴ συζήτησι τῆς φράσεως αὐτῆς, γιὰ τὸ ἂν ἀνήκῃ μόνον στὰ προηγούμενα ἢ μόνον στὰ ἐπόμενα κλπ., βλ. π.χ. v. Groningen, δ.π., σ. 20' West, Studies, σ. 149 κέξ. Κορρέ, δ.π., σ. 98.

24. Τὸ νόημα τοῦ στίχου: «(Κύρνε)... οὐδέποτε θὰ κλαποῦν (αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη), χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτὰ (λάθρα)».

25. Πβ. π.χ. West, Studies, σ. 149, καὶ κυρίως v. Groningen (δ.π., σ. 19 κέξ.), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν «κλοπὴ» ὡς πρώτη μορφή παραποιήσεως (falsification) καὶ ὡς δευτέρη τὴν

ἀπὸ τὴν «σφραγίδα» τῆς γνησιότητάς τους (δηλ. ἀπὸ τὸ ὄνομα κλπ. τοῦ ποιητοῦ τους). Καὶ θὰ διαπιστωνόταν αὐτὸ ἀπὸ τὸν Κύρνο καὶ ἀπὸ κάθε ἄλλον — σύγχρονο ἢ μεταγενέστερο, στὰ Μέγαρα καὶ ἄλλου — γνώστη ἢ κάτοχό τους (καὶ θὰ ἦταν πολλοὶ τέτοιοι, βλ. ἄνωτ., σ.120—1), γιατί θὰ ὑπῆρχαν τὰ ἔπη αὐτὰ σὲ γνήσια μορφή (μὲ τὴν «σφραγίδα» τους κλπ.) στὰ χέρια ὄλων αὐτῶν (ἢ καὶ στὴν μνήμη μερικῶν ἐξ αὐτῶν) καὶ ἔτσι θὰ ἦταν σὲ αὐτοὺς δυνατὴ ἡ σύγκρισι τοῦ γνησίου μὲ τὸ τυχὸν νῶθὸ καὶ εὐκόλῃ ἡ διάκρισι τοῦ τελευταίου. Ἐπομένως ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωσι μιᾶς τέτοιας «κλοπῆς» τῶν ἐπῶν αὐτῶν θὰ ἐξακολουθοῦσαν αὐτὰ νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα τοῦ Θεόγνιδος, ὅποτε δικαιολογεῖται ἔτσι καὶ ἡ «σφραγίδα» καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ: ὦδε δὲ πᾶς τις²⁶ ἔρεϊ· «Θεὺγνιδός... τοῦ Μεγαρέως».

Τὸ ρ. ἀλλάσσω σημαίνει: «βάζω κάτι στὴν θέσι ἄλλου» ἢ «ἀλλάζω (ἀνταλλάσσω, ἀντικαθιστῶ) κάτι μὲ κάτι ἄλλο»²⁷ (καὶ ὄχι ἐπίσης καὶ «προτιμῶ κάτι ἀντὶ ἄλλου»)²⁸. Ἡ φράσι: τοῦσθλοῦ παρεόντος (γεν. ἀπόλυτος, καὶ ὄχι γεν. συγκριτ. ἀπὸ τὸ κάκιον) ἀναφέρεται σὲ κάτι «καλὸ» (ἐσθλόν) τοῦ Μεγαρέως ποιητοῦ, καὶ μάλιστα «καλὸ», ποὺ ὑπάρχει (εἶναι παρὸν) ἐδῶ, ὅπως δείχνει τὸ ἄρθρο (σὲ ἀντίθεσι πρὸς κάτι τὸ ἴδιο, ἀλλὰ χειρότερο ἢ κατωτέρας ἀξίας ἄλλου ποιητοῦ)²⁹.

Τί σημαίνουν ὅμως εἰδικώτερα τὸ κάκιον καὶ τὸ ἐσθλόν, δὲν εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως σαφές. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ λέξεις αὐτὲς ἔχουν προκαλέσει ριζικὲς διαφωνίες μεταξὺ τῶν οἰκείων ἐρμηνευτῶν, ὅπως δείχνουν οἱ

«ἀλλαγὴ» (βλ. κατωτ., σ. 125). Ἐπίσης ὁ Σκιαδάς (δ.π., σ. 225) παρατηρεῖ: «Ἡ μτχ. κλεπτόμενα ἐκφράζει ἐδῶ γιὰ πρώτη φορά τὴν πράξη κλοπῆς τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας». Παράδειγμα τέτοιας κλοπῆς παραδίδεται καὶ στὸν Πλάτωνα, *Παρμεν.* 128 d: ὑπὸ νέου ὄντος ἐμοῦ ἐγράφη, καὶ τις αὐτὸ ἐκλεψε γραφέν.

26. Βλ. ἄνωτ., σ. 121.

27. Πβ. ἐπίσης v. Groningen, δ.π., σ. 20, καὶ West (βλ. κατωτ., σ.125). Ὁμοίως στὸ Λεξικὸ LSJ, s.v., ὅπου μνημονεύεται τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Θεόγνιδος. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ ρ. ἀλλάσσω εἶναι «ἅπαξ λεγόμενον» στὸν Θεόγνι (ἅπαντ' ἀπλ. μόνο στὸ χωρίο αὐτό), ἀπὸ ὅλους δὲ τοὺς ἄλλους λυρικοὺς ποιητὲς (κατὰ τὸν G. Fatouros, *Index verborum zur frühgriechischen Lyrik*, Heidelberg 1966, s.v.) τὸ χρησιμοποιεῖ μόνο ὁ Πίνδαρος δύο φορές μὲ τὴν ἴδια σημασία ('I. III/IV, 18 καὶ N. XI, 38 S.) καὶ ἅπαντ' ὁμοίως ἀκόμη μία φορά στὰ *Fragmenta Adespota* 961 (P.): οὐ μὴ ποτε τὰν ἀρέταν ἀλλάζομαι ἀντ' ἀδίκου κέρδους.

28. Δηλ. ἀλλάζει = «θὰ ἀνταλλάξῃ (θὰ προτιμήσῃ)...». Ἔτσι ὁ Κορρές, δ.π., σ. 98, καὶ ὁ Σκιαδάς, δ.π., σ. 226. Στὴν ἐρμηνεία αὐτῇ τοῦ ρ. ἀλλάζει ἐδῶ ὁδηγεῖ εὐκόλῃ ἐκ πρώτης ὄψεως τόσο τὸ ἀντικείμενό του κάκιον ὅσο καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα φράσι: τοῦσθλοῦ παρεόντος (βλ. ἐπομένη ὑποσημείωσι).

29. Τὸ νόημα τοῦ στίχου γενικά: «ἀφοῦ ὑπάρχει (εἶναι ἐδῶ παρὸν) τὸ καλὸ, οὐδεὶς θὰ τοποθετήσῃ στὴν θέσι του (θὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ) τὸ χειρότερο» (βλ. ἀναλυτικώτερα κατωτ., σ. 126, ὑποσημ. 34).

ἀπόψεις π.χ. τῶν: v. Groningen (δ.π., σ. 20): «Ici il est question de l'attribution à Théognis de vers inférieurs d'autrui; seconde forme de falsification», Jacoby³⁰ (σ. 114): «...was Reitzenstein will: 'niemand wird meine Verse ändernd schlechter machen'. Aber das heißt es nicht; es heißt 'niemand wird das schlechtere eintauschen wollen, wenn er das Gute zur Hand hat (wenn das Gute da ist)'» (καὶ σ. 115): «niemand braucht mehr das schlechtere zu lesen, denn das gute ist da»³¹ καὶ West (Studies, σ. 149): «No one will substitute a bad (author's name) when the good is at hand. Everyone will identify Theognis of Megara».

Ὅτι τὰ ἐπίθετα *κάκιον* καὶ *ἐσθλὸν* κατὰ τὰ συμφραζόμενα τοῦ χωρίου πρέπει νὰ σημαίνουν ἢ τὸ ὄνομα ἢ τὸ ποιητικὸ ἔργο κακοῦ καὶ καλοῦ ποιητοῦ ἀντιστοίχως, ὅπως δείχνουν καὶ οἱ διαφορετικὲς αὐτὲς ἀπόψεις τῶν ἐρευνητῶν, σὲ αὐτὸ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Τί λοιπὸν ἀπὸ τὰ δύο ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ ποιητής;

Ἡ ἄποψι τοῦ v. Groningen εἶναι ὅλως ἀπίθανη, γιατί σὲ περίπτωσι τέτοιας «ἀλλαγῆς» (ἀποδόσεως δηλ. στὸν Θεόγνι στίχων ἄλλου ποιητοῦ, καὶ ἀδιάφορο, ἂν κατωτέρας ἢ ἀνωτέρας ἀξίας) θὰ ὑπῆρχε βέβαια στοὺς στίχους αὐτοὺς ἡ «σφραγίδα» του (=τὸ ὄνομα κλπ. τοῦ Θεόγνιδος), ἀλλὰ οἱ στίχοι αὐτοὶ θὰ ἦταν ξένοι (θὰ ἐπρόκειτο δηλ. γιὰ «ψευδο-Θεόγνι»), καὶ ἐπομένως δὲν δικαιολογεῖται τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ: «...Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως»³².

Ἡ δεύτερη δὲ ἐρμηνεῖα (τοῦ Jacoby), ποὺ ὁ v. Groningen τὴν θεωρεῖ «ἀξιοπρόσεκτη», στηρίζεται σὲ ἐλεύθερη ἀπόδοσι τοῦ ρημ. τύπου *ἀλλάξει*, γιατί ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὸ ἂν «κάνεις δὲν ἔχει (ἢ δὲν θὰ ἔχη) πιά τὴν ἀνάγκη νὰ διαβάσῃ τὰ 'κακά', ἀφοῦ τὰ 'ἐσθλά' μου εἶναι στὴν διάθεσί του» (δηλ. γιὰ κάποια «προτίμησι»), ἀλλὰ γιὰ «ἀλλαγὴ, ἀνταλλαγὴ» ἢ μὴ τοῦ *ἐσθλοῦ* μὲ τὸ *κάκιον*³³. Ἐπειδὴ δὲ σὲ περίπτωσι «ἀλλαγῆς» (ἢ

30. F. Jacoby, Theognis (Sitzungsberichte Akademie Berlin 1931, σ. 88 κέξ.), ὁ ὁποῖος ἀπορρίπτει σχετικὴ ἄποψι τοῦ Reitzenstein (σημειώνουμε ἐδῶ, ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια ἐργασία τοῦ F. Jacoby, τὴν ἀναφερομένη ἀνωτ., σ. 122, ὑπόσημ. 22, ὅπου ὁμως δὲν ἔχει περιληφθῇ ὁλόκληρη).

31. Τὴν ἐρμηνεῖα αὐτὴ θεωρεῖ ἐπίσης ὁ v. Groningen «ἀξιοπρόσεκτη» (δ.π., σ. 20): «A moins qu'on ne préfère interpréter avec Jac, 375, 'nul n'a plus besoin de lire des κακά, puisque mes ἐσθλά sont à sa disposition'. L'idée est digne de considération» (ἡ σελίδα στὸν Jacoby εἶναι 115, καὶ ὅχι 375). Πβ. καὶ Σκιαδᾶ (δ.π., σ. 226): «ὁ χαρακτηρισμὸς *κάκιον* ἀναφέρεται γενικᾶ σὲ κάθε ἄλλο ἔργο, συγκρινόμενο πρὸς τοὺς στίχους τοῦ ποιητῆ».

32. Ἄλλωστε τέτοια παραποίησης κειμένων μαρτυρεῖται, ὅσο ξέρουμε, γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς Ἀλεξανδρινοὺς χρόνους. Βλ. π.χ. Γαληνὸν, ἐκδ. C. G. Kühn, τόμ. XV, σ. 104 κέξ.

33. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐρμηνεῖα αὐτὴ, ἂν στὴν περίπτωσι «προτίμησης» τῶν «ἐσθλῶν ἐπῶν» τοῦ Θεόγνιδος (ὅπως ἄλλωστε εἶναι λογικὸ) καὶ ὅχι τοῦ «κακίονος ποιητικοῦ ἔργου»

«μεταβολῆς» πρὸς τὸ χειρότερο) τῶν ἐπῶν αὐτῶν (καὶ ὄχι τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ τους) δὲν θὰ ἐπρόκειτο πλεον γιὰ ποιήματα τοῦ Θεόγνιδος, ἀλλὰ πάλι γιὰ «ψευδο-Θεόγνι», ὅπως καὶ στὴν προηγουμένη ἄποψι (τοῦ v. Groningen), γιὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς λόγο, ποὺ εἶπαμε ἐκεῖ, καὶ ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ὀρθῇ φαίνεται ἡ ἄποψι τοῦ West, κατὰ τὴν ὁποία τὸ *κάκιον* καὶ τὸ *ἐσθλὸν* ἀναφέρονται στὸ ὄνομα κακοῦ καὶ καλοῦ ποιητοῦ ἀντιστοιχῶς (καὶ ὄχι στὸ ποιητικὸ τους ἔργο)³⁴. Γιατὶ ἀκόμη καὶ σὲ περίπτωσι «ἀλλαγῆς» τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεόγνιδος (ὅπως ἐπίσης καὶ στὴν περίπτωσι «κλοπῆς» τῶν ἐπῶν του, βλ. ἄνωτ., σ. 124) «τὰ ἔπη(του) αὐτὰ ἐδῶ» θὰ ἐξακολουθοῦσαν καὶ πάλι νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα δικά του, ὅποτε ἔτσι δικαιολογεῖται πλήρως καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ: *ὥδε δὲ πᾶς τις*³⁵ *ἔρεϊ*· «Θεόγνιδός ἐστιν ἔπη τοῦ Μεγαρέως»³⁶ καὶ ὁ ρόλος τῆς «σφραγίδας» του³⁷.

Βεβαίως καὶ στὴν περίπτωσι «κλοπῆς» ὑπονοεῖται ἐπίσης ἡ «ἀλλαγὴ» τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ: Ὅπως εἶπαμε ἄνωτέρω (σ. 123 μέ ὑποσημ. 25), θὰ μπορούσε κάποιος νὰ κλέψῃ τὰ ἔπη τοῦ Θεόγνιδος, προφανῶς γιὰ νὰ τὰ οἰκαιοποιηθῇ, ἀλλάζοντας (ἀφαιρώντας) ἔτσι τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ τους καὶ βάζοντας πάνω σὲ αὐτὰ τὸ δικό του (γιατὶ διαφορετικὰ δὲν θὰ εἶχε νόημα ἡ «κλοπὴ» τους). Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψι αὐτὴ φαίνονται καὶ οἱ δύο ἀποφατικὲς προτάσεις σὰν νὰ σημαίνουν τὸ ἴδιο πρᾶγμα, διαφέρουσες μόνο στὴν μορφή τους. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ἐδῶ καθόλου γιὰ

κάποιου ἄλλου ἀσήμαντου ποιητοῦ δικαιολογῆται ἡ φράσι: *ὥδε* — *Μεγαρέως*, δὲν δικαιολογεῖται ὁμως αὐτὴ στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, ἂν δηλ. «προτιμῆση» κάποιος γιὰ ὁποιονδήποτε λόγο τὸ «*κάκιον* ποιητ. ἔργο» ἄλλου ποιητοῦ (καὶ ὄχι τὸ «*ἐσθλὸν* ἔργο» τοῦ Θεόγνιδος) ἢ ἂν ἀκόμη (κατὰ τὴν ἀναλυτικώτερη ἄποψι τοῦ Jacoby) «ἀνταλλάξῃ» κάποιος τοῦτο μὲ ἐκεῖνο (πολὺ δὲ περισσότερο, ἂν κάποιος, κατὰ τὸν Reitzenstein, «μεταβάλλῃ» πρὸς τὸ χειρότερο τοὺς στίχους τοῦ Θεόγνιδος)· οὔτε καὶ ἡ «σφραγίδα» του ἔχει νόημα στὴν περίπτωσι αὐτῇ. Γι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ ἡ συζητουμένη ἐρμηνεῖς δὲν φαίνεται ὀρθή, γιατί, ὅπως εἶπαμε, καὶ οἱ δύο ἀποφατικὲς προτάσεις, ἐρμηνευόμενες καὶ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ, πρέπει νὰ ὁδηγοῦν ἐννοιολογικὰ στὸ συμπέρασμα: *ὥδε* — *Μεγαρέως*.

34. Τὸ νόημα τοῦ στίχου ἀναλυτικά: «(Κύρνε)... οὔτε κανεῖς (ἐνν. κάτοχος αὐτῶν ἐδῶ τῶν ἐπῶν μου) θὰ ἀνταλλάξῃ (τοποθετήσῃ στὴν θέσι τῆς «σφραγίδας») τὸ *κάκιον* (=τὸ χειρότερο = τὸ ὄνομα ἄλλου κατωτέρου ἀπὸ ἐμένα ποιητοῦ), ἀφοῦ ὑπάρχει (ἐδῶ, στὴν θέσι αὐτῇ) τὸ *ἐσθλὸν* (=τὸ καλὸ = τὸ ὄνομα τὸ δικό μου, ποὺ εἶμαι διάσημος ποιητής)». Γιὰ τὴν ὑπεροψία αὐτῇ τοῦ ποιητοῦ βλ. ἄνωτ., σ. 120, ὑποσημ. 16.

35. Βλ. ἄνωτ., σ. 121.

36. «ἔτσι θὰ εἰπῇ (λέγῃ) πᾶς τις· τοῦ Θεόγνιδος εἶναι (αὐτὰ ἐδῶ τὰ) ἔπη τοῦ Μεγαρέως» (καὶ ὄχι κανενὸς ἄλλου ἢ, εἰδικώτερα, αὐτοῦ τοῦ «ψευδο-ποιητοῦ», ποὺ τυχόν θὰ φέρουν τὸ ὄνομά του).

37. Καὶ στὴν περίπτωσι δηλ. αὐτῇ (ὅπως στὴν περίπτωσι «κλοπῆς», βλ. ἄνωτ. σ. 124) πᾶς τις θὰ διαπίστωνε εὐκολὰ κατόπιν συγκρίσεως τὸ νόθο ὄνομα τοῦ τυχόν «ψευδο-ποιητοῦ».

ταυτολογία, όπως δείχνουν σαφώς οί ἐξ ἧς διαφορὲς στὸ νόημα τῶν δύο αὐτῶν προτάσεων: ἡ μὲν πρώτη (στ. 20) ἀναφέρεται στὰ ἔπη, καὶ ἀκριβέστερα σὲ ὅλα «αὐτὰ ἐδῶ τὰ ἔπη» (λήσει/κλεπτόμενα, sc. τάδε τὰ ἔπη) ἢ στὴν «κλοπή» τους γενικά, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ γίνεται ὁποιαδήποτε διάκρισι, ἂν μία τέτοια «κλοπή» τους ἐπρόκειτο π.χ. νὰ γίνη ἀπὸ ποιητὴ, ἢ ἀκόμη εἰδικώτερα ἀπὸ ποιητὴ κατώτερο ἢ ἀνώτερο ἀπὸ τὸν Θεόγνι, ἡ δὲ δεύτερη (στ. 21) ἀντιθέτως ἀναφέρεται στὴν «ἀλλαγή» μόνο τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ τους, καὶ μάλιστα «ἀλλαγή» μὲ τὸ ὄνομα κάποιου κατωτέρου ἀπὸ αὐτὸν ποιητοῦ (ποῦ δὲν σημαίνει ὅπωςδήποτε ἢ κατ' ἀνάγκη καὶ «κλοπή» ἢ οἰκειοποίησί τους)³⁸. Ἔτσι ἔχουμε: «κλοπή» τῶν ἐπῶν (τοῦ ἔργου) — «ἀλλαγή» τοῦ ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ τους. Ἀλλή ἐπίσης διαφορὰ εἶναι: ἔναντι τῆς «κλοπῆς» (στ. 20) ὑπάρχει τὸ *λήσει*...³⁹ ἔναντι δὲ τῆς «ἀλλαγῆς» (στ. 21) ἡ φράσι: *τοῦσθλοῦ παρεόντος*⁴⁰.

Μόνο λοιπὸν μὲ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ δικαιολογεῖται καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τῆς ἀποφατικῆς συμπλοκῆς (*οὔποτε* — *οὐδέ*) τὸ συμπέρασμα τοῦ ποιητοῦ (*ὦδε... Μεγαρέως*), καθὼς καὶ ὁ ρόλος τῆς «σφραγίδας» του. Ἔτσι

38. Ἄν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι σὲ περίπτωσι «ἀλλαγῆς» θὰ ἀλλάζε κανεῖς (κατὰ τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦτο τὸ *ἐσθλὸν* μὲ τὸ *κάκιον*, τότε μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεῖς, ὅτι μία τέτοια ἀκριβῶς «ἀλλαγή» θὰ μπορούσε ἴσως νὰ συμβῇ μεταξύ ἄλλων καὶ γιὰ στέρησι ἢ μείωσι τῆς ποιητικῆς ἀξίας ἢ φήμης τοῦ Θεόγνιδος (γιατὶ θὰ ἀπέφευγε κανεῖς νὰ διαβάσῃ ἢ ἀποκτήσῃ ποιήματα, ἔστω καὶ ἀξιόλογα, ποῦ θὰ ἔφεραν τὸ ὄνομα κάποιου ἀσήμαντου ποιητοῦ). Καὶ θὰ συνέβαινε κάτι τέτοιο σὲ βάρος τοῦ ποιητοῦ π.χ. ἀπὸ μῖσος ἢ δυσαρέσκεια ἢ ἀκόμη καὶ ἀπὸ πολιτικὲς ἐχθρες (πβ. π.χ. στ. 24: *ἀστοῖσιν δ' οὐπω πᾶσιν ἀδεῖν δύναμαι*, βλ. ἄνωτ., σ. 122 ὑπόσημ. 22). Ἄς θυμηθοῦμε ἐπίσης ἐδῶ, ὅτι ὁ Θεόγνις ὡς πολίτης ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς ἀγωνίσθηκε στὸ πλευρὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐναντίον τῶν ραγδαίως ἀνερχομένων δημοκρατικῶν, τοὺς ὁποίους μάλιστα πολέμησε καὶ μὲ τοὺς στίχους του αὐτοῦς, ἐπικρίνοντας δριμύτητα καὶ ἀποκαλώντας τους *κακοὺς* καὶ *δειλοὺς*, ἐνῶ τοὺς ἀριστοκρατικοὺς τοὺς ἀποκαλεῖ *ἀγαθοὺς* καὶ *ἐσθλοὺς* (πβ. π.χ. τίς ἐλεγείες του: 39–52 καὶ 53–68 κέξ.). Δὲν θὰ ἦταν λοιπὸν καθόλου ἀπίθανο νὰ ἀφαιροῦσε κάποιος (κάτοχος τῶν ἐπῶν τοῦ Θεόγνιδος) γιὰ ὁποιονδήποτε ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοῦς τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ καὶ νὰ πρόσθετε στὴν ἴδια θέσι τὸ ὄνομα κάποιου ἄλλου ἄγνωστου (ἢ καὶ ἀνύπυρκτου) ποιητοῦ. — Γιὰ τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνες τοῦ ποιητοῦ, καθὼς καὶ γιὰ τίς συνέπειές του μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπικράτησι τῶν δημοκρατικῶν, βλ. π.χ. Κορρέ, ὁ.π., σ. 12, καὶ Σκιαδᾶ, ὁ.π., σ. 219 κέξ.

39. «οὐδέποτε θὰ κλαποῦν (αὐτὰ ἐδῶ) τὰ ἔπη, χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτά» (διότι, ἐννοεῖται, θὰ ὑπάρχουν καὶ τὰ γνήσια μὲ τὴν «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ τους κλπ. στὰ χέρια ἢ καὶ στὴν μνήμη πολλῶν, ποῦ θὰ ἀντιληφθοῦν τὴν τυχόν τέτοια παραποίησίν τους).

40. Ἐδῶ ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ πιθανῶς, ὅτι (κατὰ τὸν γενικὸ κανόνα: «ὁ καθένας θέλει παντοῦ καὶ πάντοτε νὰ ἔχῃ ἢ κατέχῃ τὸ καλύτερο ἀπὸ ὁποιοδήποτε πρᾶγμα καὶ ὄχι τὸ χειρότερο») δὲν θὰ θελήσῃ κανεῖς νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ δικό του ὄνομα, τὸ *ἐσθλὸν* (ποῦ εἶναι πάντας... κατ' ἀνθρώπους *ὀνομαστός*, διάσημος ποιητὴς, καὶ ἀσφαλῶς ὄχι μόνο στὴν πατρίδα του τὰ Μέγαρα) μὲ τὸ ὄνομα κάποιου ἄλλου κατωτέρου ἀπὸ αὐτὸν ποιητοῦ. Ἄν ὁμῶς παρὰ ταῦτα συνέβαινε κάτι τέτοιο σὲ βάρος τοῦ ποιητοῦ, τοῦτο θὰ μπορούσε ἴσως νὰ γίνη π.χ. γιὰ προσωπικοὺς ἢ πολιτικοὺς κλπ. λόγους (βλ. ἄνωτ., ὑπόσημ. 38).

ὅπως θὰ ἔδειξε ἡ παροῦσα μελέτη, καὶ τὸ νόημα ὅλων αὐτῶν τῶν στίχων εἶναι σαφές καὶ ἡ σχέσι μεταξύ τους προφανής.

Τέλος ἀπομένει νὰ δοῦμε, ποῖες πιθανές ἐπιδράσεις εἶναι δυνατό νὰ ἔχη ὑποστῇ ὁ ποιητὴς κυρίως στοὺς στίχους αὐτοὺς τῆς «σφραγίδας» του: Γενικὰ στίς ἐλεγείες τοῦ Θεόγνιδος παραδίδονται γνῶμες ἢ φράσεις ἢ καὶ ὁλόκληροι στίχοι, ποὺ ἀπαντοῦν καὶ σὲ προγενεστέρους τοῦ ποιητῆς⁴¹. Τὰ περισσότερα ὁμῶς ἀπὸ τὰ χωρία αὐτὰ τοῦ Θεόγνιδος ἀπαντοῦν στὸν Ἡσίοδο, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεόγνις ἔχει καὶ ἄλλα γενικώτερα κοινὰ στοιχεῖα⁴². Τοῦτο σημαίνει ἢ α) ὅτι στὰ γνήσια, τουλάχιστον, ποιήματα τοῦ Θεόγνιδος δὲν ὑπάρχει βέβαιη ἐπίδραση ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ποιητὲς ἀντλοῦν ὕλικὸ ἀπὸ γνωστὴ σὲ αὐτοὺς (προφανῶς μέσῳ τῆς παραδόσεως) προγενέστερή τους γνωμολογικὴ ἢ διδακτικὴ ποίησι, ποὺ δὲν μᾶς ἔχει παραδοθῇ⁴³ (καὶ ὑπῆρχε τέτοια, προερχομένη ἀπὸ τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολή⁴⁴, ποὺ ἦταν πλούσια καὶ πιθανώτατα γνωστὴ στὸν ἐλληνικὸ χῶρο), ἢ β) ὅτι ὁ Θεόγνις ἔχει πράγματι ἐδῶ ὑποστῇ τὴν ἢ καὶ τὴν ἐπίδρασι τοῦ Ἡσιόδου⁴⁵.

41. Πβ. π.χ. Κορρέ (δ.π., σ. 21 κέξ.), ὁ ὁποῖος παραθέτει τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Θεόγνιδος μαζί μὲ τὰ παράλληλά τους ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους τοῦ ποιητῆς: Ὀμηρο, Ἡσίοδο, Καλλίνο, Τυρταῖο, Σόλωνα κλπ. (βλ. ἐκεῖ, ὑπόσημ. 3, καὶ τὴν σχετικὴ βιβλιογραφία).

42. Ἦτοι π.χ. καὶ οἱ δύο ποιητὲς γράφουν διδακτικὴ ποίησι (ὁ Ἡσίοδος τὸ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, ὁ Θεόγνις τὶς παραινετικὰς ἐλεγείας του) καὶ ἀπευθύνουν τὰ ἔργα τους αὐτὰ ὡς συμβουλὲς σὲ δικό τους πρόσωπο (ὁ πρῶτος στὸν ἀδελφὸ του Πέρση, ὁ δεῦτερος στὸν μαθητὴ ἢ φίλο του Κύρνο). Ἔτσι ἕνας ὄριμος καὶ ἐμπειρος συμβουλευεῖ ἕνα νεώτερό του. Ἐπίσης καὶ οἱ δύο ἀναφέρουν τὸ ὄνομά τους (ἀδιάφορο, ἂν ὁ Ἡσίοδος τὸ ἀναφέρῃ ὄχι στὸ ἀνωτέρω διδακτικὸ ἔργο του, ἀλλὰ στὴν *Θεογονία* του, ἢ ἂν δὲν λέγῃ τὸν σκοπὸ τῆς μνημονεύσεώς του ἢ ἂν δὲν χρησιμοποιοῦ τὴν λ. *σφραγίς* κλπ., ὅπως ἀντιθέτως συμβαίνει στὸν Θεόγνι). Τέλος, ὅπως ὁ Ἡσίοδος ἀρχίζει τὸ ἔργο του μὲ τὴν μνεῖα τῶν Μουσῶν, θεῶν κλπ., ἔτσι καὶ ὁ Θεόγνις ἀρχίζει τὶς ἐλεγείας του μὲ τὴν ἐπὶ κλησι θεῶν, Μουσῶν κλπ. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Θεόγνις ἀκολουθεῖ τοὺς ἀοιδοὺς τῆς ἐπικῆς ἢ εἰδικώτερα, κατὰ τὸν H. Fränkel (*Theognis, Wege der Forschung*, Bd. 129, Die griechische Elegie, Darmstadt 1972, σ. 348), τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως. Βλ. καὶ κατωτ., ὑπόσημ. 44.

43. Ἔτσι π.χ. ὁ Jacoby (ἀνωτ., σ. 122, ὑπόσημ. 22), σ. 335: «ich finde ...beim echten Theognis nirgends sichere Kenntnis Hesiods; die zwischen den beiden stehende gnomologische Literatur ist bis auf dürftigste Fetzen verloren...».

44. Πβ. π.χ. M. L. West, *Hesiod: Works and Days (with Prolegomena and Commentary)*, Oxford 1978, σσ. 3-15, ὁ ὁποῖος πραγματεύεται τὴν Σουμερικὴ, Ἀκκαδική, Αἰγυπτιακὴ κ.ἄ. γνωμολογικὴ, διδακτικὴ κ.ἄ. ποίησι, ὅπου μάλιστα συνήθως κάποιος πατέρας (γεωργός, βεζίρης κλπ.) νοθετεῖ τὸν υἱὸ του ἢ κάποιος σοφὸς συμβουλευεῖ τὸν βασιλέα κλπ. Ἀπὸ ἐδῶ φαίνεται μεταξύ ἄλλων νὰ ἔχη πάρει πολλὰ ὁ Ἡσίοδος, τὰ ὁποῖα ὁμῶς ἀξιοποιεῖ μὲ δικό του τρόπο (βλ. West, σ. 34-46). Ἐπίσης οἱ ἀνωτέρω (ὑπόσημ. 42) ὁμοιότητες τοῦ Θεόγνιδος ἴσως νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὴν ποίησι αὐτῇ, ἂν ὄχι ἀπὸ τὸν ἢ καὶ ἀπὸ τὸν Ἡσίοδο (βλ. καὶ West, σ. 56).

45. Ἔτσι π.χ. ὁ Κορρές, δ.π., σ. 21 κέξ.

Καί οἱ δύο αὐτὲς ἐκδοχὲς εἶναι πιθανές, ὅπως ἐπίσης δὲν ἀποκλείεται ὁ Θεόγνις, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ ἄλλες ἐπιδράσεις (ὅπως π.χ. ἀπὸ ἀρχαιότερη διδακτικὴ ποίησι, γνωστὴ στὴν ἐποχὴ τοῦ μέσω τῆς παραδόσεως), νὰ ἔχη ἐδῶ μιμηθῇ καὶ τὸν Ἡσίοδο, ἂν ὅχι στὸ διδακτικὸ ὕλικό, τουλάχιστον στὴν «σφραγίδα»: Ὁ Ἡσίοδος εἶναι μέχρι τώρα γιὰ μᾶς ὁ ἀρχαιότερος ποιητής, ποὺ μνημονεύει τὸ ὄνομά του στὸ ἔργο του (*Θεογονία*), ἡ δὲ λ. *σφραγίς* γίνεται, ὅσο ξέρουμε, γιὰ πρώτη φορὰ γνωστὴ στὸν ἐλληνικὸ χῶρο μὲ τὸν ἀπολλώνειο Νόμο τοῦ Τερπάνδρου, στὸν ὁποῖον ἦταν, ὅπως εἶδαμε (ἀνωτ. σ. 119, ὑπόσημ. 11), τὸ μέρος ἐκεῖνο, στὸ ὁποῖο ὁ ποιητής «μιλᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του». Μὲ βάσι αὐτὰ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὁ Θεόγνις, γνωρίζοντας τὴν λ. *σφραγίς* μαζί μὲ τὴν ἀνωτέρω σημασία της ἀπὸ κάποια τέτοια π.χ. πηγὴ σὰν τὸν Νόμο τοῦ Τερπάνδρου, νὰ θεώρησε τὸ χωρίο τοῦ Ἡσιόδου (*Θεογ.* στ. 22-35), ὅπου μνημονεύει τὸ ὄνομά του (*Ἡσιόδον*) καὶ μιλᾷ γιὰ τὸν ἑαυτό του (*ἄρνας ποιμαίνονθ'...*), ὥς «σφραγίδα» τοῦ Ἀσκραίου ποιητοῦ, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἶναι σύμφωνα μὲ ὅσα εἶδαμε ἀνωτέρω⁴⁶, καὶ γι' αὐτὸ ἐνδεχομένως ἐχρησιμοποίησε ὁ ἴδιος τὴν λ. *σφρηγίς*, καὶ μάλιστα μὲ δικό του τρόπο (πβ. π.χ. τοὺς στίχους τοῦ 20-21 γιὰ τὸν ρόλο τῆς «σφραγίδας»), μνημονεύοντας ἔτσι τὸ ὄνομά του (*Θεύγνιδος... τοῦ Μεγαρέως*) καὶ μιλώντας γιὰ τὸν ἑαυτό του (*σοφιζομένω μὲν ἐμοὶ... ὀνομαστός... οὐπω δύναμαι...*).

Γιὰ τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ, ὅτι δηλ. ὁ Θεόγνις στὸ χωρίο τῆς «σφραγίδας» τοῦ εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἔχη μιμηθῇ (ἴσως μεταξὺ ἄλλων) τὸ ἀντίστοιχο χωρίο τοῦ Ἡσιόδου, ὑπάρχει μία ἐνδειξί, ποὺ κανεὶς μέχρι τώρα δὲν ἔχει παρατηρήσει ἢ ἀξιοποιήσει καὶ ποὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἀπλὴ σύμπτωσι: Καὶ οἱ δύο ποιητὲς μνημονεύουν τὸ ὄνομά τους ἀκριβῶς στὸν στίχο 22 (!) τῶν ἀντιστοιχῶν ἔργων τους.

Ὅπως λοιπὸν ὁ Ἡσίοδος, μετὰ ἀπὸ τὴν μνεῖα τῶν Μουσῶν καὶ τῶν θεῶν, μνημονεύει τὸ ὄνομά του μέσα στὸ ἔργο του (καὶ ὅχι στὴν ἀρχή, ὅπως παρατηρεῖται σὲ μεταγενεστέρους συγγραφεῖς, π.χ. στὸν Ἡρόδοτο, τὸν Θουκυδίδη κλπ.), καὶ συγκεκριμένως στὸν στίχο 22, ὁμοίως καὶ ὁ Θεόγνις, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπὶ κλήσι τῶν θεῶν (Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος), τῶν Μουσῶν καὶ Χαρίτων, ἀναφέρει τὸ ὄνομά του ἐπίσης μέσα στὸ ἔργο του καὶ στὸν ἴδιον ἀκριβῶς στίχο (22).

Ἐτσι τὰ χωρία αὐτὰ μὲ τὴν «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ τους εἶναι ἐνσωματωμένα μέσα στὸ ἔργο τους, πρᾶγμα ποὺ ἴσως δὲν εἶναι ἐπίσης τυχαῖο. Ἄν μάλιστα ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ φόβοι τοῦ Θεόγνιδος γιὰ πιθανή

46. Καὶ στὴν σύγχρονη ἐπίσης ἔρευνα θεωρεῖται τὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ Ἡσιόδου (*Θεογ.* στ. 22-35) ὥς «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ. Πβ. π.χ. Thesleff (ἀνωτ., σ. 119, ὑπόσημ. 11), σ. 119-120.

«κλοπή» ἢ «ἀλλαγὴ», τότε μία τέτοια ἐνσωμάτωσι τῆς «σφραγίδας» μέσα στο ἔργο θὰ ἔκανε ὅπωςδὴποτε πιὸ δύσκολη τὴν ἀφαίρεσι τοῦ ὀνόματος κλπ. τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν παραποίηση τοῦ ἔργου του⁴⁷, ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο θὰ ἐξυπηρετοῦσε ἐπίσης καὶ τὸν παραδοσιακὸ τρόπο ἐνάρξεως τῶν ποιητικῶν ἔργων τοῦ εἴδους αὐτοῦ μὲ τὴν μνεΐα ἢ ἐπίκλησι θεῶν κλπ.

Γιὰ τὸν αὐτὸν ἴσως λόγο, εἰδικώτερα, ὁ Θεόγνις θέτει τὸ ὄνομά του (Θεόγνιδος) στὸν πεντάμετρο στίχο (22), ποὺ ἀνήκει μετρικῶς στὸν προηγούμενο ἑξάμετρο (21), δηλ. στὸ τέλος τοῦ ἑλεγείου αὐτοῦ, καὶ ἀντιθέτως τὴν παράθεσί του (τοῦ Μεγαρέως) στὸν ἐπόμενο ἑξάμετρο (23), δηλ. στὴν ἀρχὴ τοῦ νέου (τοῦ ἐπομένου) ἑλεγείου, διαμοιράζοντας ἔτσι, πιθανῶς ἐσκεμμένα, τὰ δύο τοῦ ὀνόματα σὲ δύο ἑλεγεΐα (δίστιχα), γιὰ νὰ κάμῃ ἀκόμη δυσκολώτερη τὴν «ἀλλαγὴ» τοῦ ὀνόματός του καὶ τὴν «κλοπή» τοῦ ἔργου του, ὅπως ἄλλωστε ὁ ἴδιος τὸ λέγει ἢ ἀκόμη τὸ προβλέπει (οὔποτε... οὐδέ τις...)⁴⁸.

47. Πβ. π.χ. Fränkel (δ.π., σ. 349): «Dieses Siegel, als Bestandteil des Textes selbst und daher nicht leicht zu beseitigen, wird den Verfasser vor Plagiatoren schützen, die ihm Teile oder das Ganze anwenden wollen».

48. Ἄν ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι τυχαῖα ἢ ἀπλὲς συμπτώσεις ἢ δὲν ὀφείλονται σὲ κάποια κοινὴ πηγὴ, πρᾶγμα μᾶλλον ἀμφίβολο, τότε δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἐκδοχὴ, ὅτι «μετὰ τὸν σ. 23 λείπει ἓν πεντάμετρον καὶ μετὰ τοῦτο ἓν ἑξάμετρον ἀπὸ τοῦ ἑξαμέτρου τούτου μέχρι καὶ τοῦ σ. 26 εἶναι ἴδια ἑλεγεΐα» (Κορρές, δ.π., σ. 98). Ἄλλωστε μία τέτοια ὑπόθεσι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ὀρθή, γιατί, ὅπως εἶπαμε, ὅλοι αὐτοὶ οἱ στίχοι (19-26) ἀποτελοῦν μία ἐνότητα, τὴν «σφραγίδα» τοῦ ποιητοῦ.